

1.

Gebakken peren

Dirk Witte, ‘Drie Soldatenliedjes’ (1915)

In het voorjaar van 1915 publiceerde muziekuitgeverij G. Alsbach in Amsterdam de ‘Drie Soldatenliedjes’ van Dirk Witte (1885-1932). Witte had toen al enige bekendheid verworven als schrijver en componist van Nederlandse levensliederen. Zijn ster was gaan stijgen toen Jean Louis Pisuisse (1880-1927) een jaar eerder enkele van zijn liederen op zijn repertoire genomen. Vooral met ‘M’n eerste’, beter bekend geworden als ‘Het meisje van de zangvereniging’ (de dubbele *ee* in *vereniging* verdween na de spellingsherziening van 1936), was bij het publiek bijzonder in de smaak gevallen, zoals Pisuisse de schrijver in april 1914 per brief liet weten: ‘Het is mij buitengewoon aangenaam, U te mogen melden, dat ik in Bussum en in Enschedé met het liedje ‘M’n Eerste’ een zeer groot succes behaalde, zóó onmiskenbaar en zoo spontaan, dat ik er niet aan twijfel, of Uw liedje wordt een vast nummer van mijn repertoire.’ In dezelfde brief kondigde hij aan dat hij ook Wittes ‘Lente’ wilde gaan uitvoeren, en dat zijn begeleider, pianist Max Blokzijl (1884-1946), de muziek ‘zéér goed beviel’.

Bij een uitgave van de bladmuziek in augustus 1914 voegde Pisuisse een kort voorwoord toe, waarin hij Wittes werk roemde om hun ‘typisch Hollandsche’ In het voorwoord bij de uitgave van enkele van Wittes cabaretliedjes in augustus 1914 schreef Pisuisse wat hem het meest in Wittes werk bekoorde:

Zulke liedjes als ‘M’n Eerste’ en ‘Lente’, met hunne soms aandoenlijke Hollandsche nuchterheid, heb ik naast krachtig Fransch, Duitsch en Engelsch werk op mijn programma’s geplaatst, en ze hebben daar allerminst een slecht figuur gemaakt, integendeel: zijn er, juist om hunne oorspronkelijkheid, die weer eens zoiets ‘heel anders’ bracht, met warme waardeering begroet.¹

De mobilisatie van 1 augustus 1914 leek de opmars van de 29-jarige Dirk Witte wreed te verstoren. Hijzelf werd als ziekendrager bij de derde sectie van de Verbandplaatsafdeling van de Eerste Divisie gelegerd in Eindhoven en Pisuisse vertrok voor enkele maanden als oorlogsjournalist naar het Belgische front omdat zijn pianist Max Blokzijl ook onder de wapenen was geroepen.

Maar zijn liep anders. Het soldatenbestaan gaf Witte nieuwe inspiratie en Pisuisse was in oktober alweer thuis. Hij schreef Nederlands eerste oorlogsroman, *De franc-tireur van Warsage* (oktober 1914) en hervatte zijn optredens, nu met Jan Hemsing (1871-1924) als

¹ Dirk Witte, *Vier Cabaret-Liedjes* (Amsterdam: G. Alsbach & Co., 1914), 2.

vaste begeleider. Dirk Wittes drie Soldatenliedjes, die in het voorjaar van 1915 verschenen, voegde hij onmiddellijk toe aan zijn repertoire.

Van de drie liedjes, 'Soldatenliedje', 'Aspirine' en 'De Peren', is het tweede verreweg het bekendst geworden. 'Aspirine' is een ironische ode aan het wondermiddel van de militaire geneeskundige dienst en opgedragen aan twee legerartsen 'mijn onvergetelijke Chefs: Dr. I.Z. en Dr. A.W.S. v. H.'² Voor de muziek liet Witte zich inspireren door het signaal 'Voor de dokter', dat elke ochtend in het kamp voor het ziekenrapport werd geblazen.

Het eerste couplet beschrijft hoe elke milicien die zich bij de dokter meldt, onafhankelijk van de kwaal of kwetsuur, met aspirine wordt afgescheept:

Aspirine voor je benen
Aspirine voor je buik
Tegen blaren op je tenen
En als je je pols verstuikt
Aspirine voor je armen
Voor je nek en voor je darmen
De soldaatjes een voor een
Gaan met aspirine heen.

Het tweede couplet trekt dit nog verder in het absurde:

Aspirine voor de goeierds
Na een slapeloze nacht
Aspirine voor de knoeiers
Die verlangen: vrij van wacht!
Aspirien alleen kan baten
Voor of cieren en voor soldaten
Voor fourier en voor sergeant
En voor 't paard van d'adjutant.

Het derde couplet trekt les uit deze ervaringen. Als de spreker eenmaal weer is teruggekeerd naar het burgerbestaan zal hij artsen verder als totaal overbodig mijden:

Als we eerst maar burger zijn
Kopen elk een pond of tien
Aspirine, aspirien!
Aspirine voor je oudje
Aspirine voor je hond
Aspirine voor je vrouwtje
Als er weer een kleine komt
Aspirine zal niet hind'ren
Voor je kanarie en voor je kind'ren

² Vermoedelijk Israel Zeehandelaar (Assen, 23 november 1878 – Amsterdam, 17 augustus 1932) en Adriaan Willem Simon van Hamel (Scheveningen, 31 maart 1882 - Scheveningen, 18 december 1948).

Dokters kan ik niet meer zien
Ik zweer trouw aan d'aspirien.

'Aspirine' is het enige van de drie liedjes dat de ik-vorm gebruikt en waarin Witte zich als gemobiliseerd soldaat tot zijn kameraden richt.

'Soldatenliedje' – net als 'Aspirine' in F majeur geschreven – is 'Luitenant de Gaay vriendschappelijk opgedragen'³ een algemene waarschuwing aan de meisjes voor de onbetrouwbare soldaat op vrijersvoeten. De eerste strofe waarschuwt haar oogcontact met de soldaten te vermijden, de tweede hen toch vooral niet te zoenen en het derde biedt advies voor het geval zij deze waarschuwingen in de wind heeft geslagen en uiteindelijk alleen achterblijft: 'doe net als die slechte vent: Morgen komt een ander Regiment!'

De bladmuziek van 'De Peren', inclusief de vele prijsverhogingen tijdens de oorlog: bij verschijnen was de prijs 50 cent geweest, deze kost al bijna het dubbele.

'De Peren' behandelt hetzelfde thema, maar zet een gewaagde stap verder. Het levenslied vertelt het verhaal van de knappe maar goedgebouwde Jopie, die de marcherende soldaten

³ Waarschijnlijk de tweede (reserve-)luitenant Pieter Gijsbert Arie de Gaaij (1890-1979), die later diende in het 8ste Regiment Infanterie en notaris werd te Hoorn en Deventer.

peren verkocht, maar al te gemakkelijk bezweek voor de charmes van het luitenantje, de korporaal, de ziekendrager en het sergeantje. Als het bataljon wordt overgeplaatst, ziet Jopie hen vol verdriet vertrekken: 'Met één had zij nog iets te praten / Maar wie... dat wist zij niet.' In de slotregels krijgt de titel van het lied een extra maar niet geheel onverwachte dimensie:

Ze stond nog lang te prakkizeeren
Aan 't einde van 't perron,
Maar ze zat met de gebakken peren
Van het heele bataljon.

'De peren' is een echt soldatenlied in de zin dat het in al zijn luchtige vrolijkheid het onbezorgde perspectief en aspiraties van de jonge milicien geeft. Hun interesse reikte niet veel verder dan het genieten van de verboden vruchten.

Ruim honderd jaar later verrast het lied door de losse seksuele moraal en het vrouwonvriendelijke, of misschien beter vrouwonverschillige, perspectief. In 1915 dacht men er in totaal verschillende kringen al net zo over.

Dirk Wittes *Soldatenliedjes* verwierven al snel landelijke bekendheid. De 1 mei-viering werd in 1915 door de SDAP, de socialistische partij van Pieter Jelles Troelstra, vooral in de hoofdstad groots aangepakt. 's Middags was er een grote optocht die was samengesteld uit leden van zo'n zestig afdelingen van de SDAP en de ABB (Amsterdamsche Bestuurders Bond).⁴ Vrouwen waren prominent aanwezig in de optocht: de eerste mei was de slotdag van het vijfdaagse Vrouwenvredes-congres, dat in Den Haag was gehouden en Vrede was dan ook het hoofdthema van de optocht. De leden van de sociaaldemocratische Vrouwenclubs droegen allen witte stokjes met daaraan witte vaantjes of vlaggetjes met daarop het woord 'vrede'. Er waren spandoeken met de teksten als 'Kapitalisme brengt de dood', 'Over de slagvelden heen reiken vrouwen elkaar de hand' en 'Achter elken soldaat in de vuurlinie verschijnt het smartelijk gelaat van een moeder'.

Met de 'kop' aan het Westeinde en de staart bij het Tweede Weteringplantsoen vertrok de stoet over het Frederiksplein naar de Sarphatistraat en dan via Amstel, Amstelstraat, Rembrandtplein, Reguliersbreestraat, Sophiaplein (vanaf 1917 het Muntplein), Rokin, Dam, Raadhuisstraat, Rozengracht, De Clercqstraat en de Bilderdijkstraat naar het Kwakersplein, waar de stoet werd ontbonden.⁵ 's Avonds was er een bijeenkomst in het Concertgebouw

⁴ De Amsterdamsche Bestuurders Bond, opgericht in 1899. In de ABB werkten verschillende socialistische organisaties, vakbonden en politieke partijen samen. De Sociaal-Democratische Bond (SDB), voorganger van de SDAP, kende nauwelijks een onderscheid tussen vakbond en politieke partij, terwijl er in eerste instantie zowel gekozen werd voor de 'revolutionaire' als de 'parlementaire' weg; na verloop van tijd bleef echter alleen de anti-parlementaire weg over en gingen het Nationaal Arbeiders Secretariaat (NAS) en de bij haar aangesloten bonden zich vooral richten op de anti-parlementaire economische actie in bedrijven. De ABB kwam voort uit de SDAP en stelde zich weer tot doel, naast vakactie ook andere doelen te bereiken via de weg van de parlementaire vertegenwoordiging maar ook via lobbywerk, demonstraties en andere acties gericht op politieke veranderingen. Zie Jan Oudegeest, *De geschiedenis der zelfstandige vakbeweging in Nederland - deel 1* (Amsterdam: N.V.V., 1926), 474-9.

⁵ *Algemeen Handelsblad*, zondag 2 mei 1915, Ochtendblad.

waar Troelstra de zaal toesprak, maar na de pauze was er tijd voor ontspanning met optredens van de volkszangers Koos Speenhoff (1869-1945) en Jean Louis Pisuisse, die er onder andere de drie Soldatenliedjes ten gehore bracht.

Dat Pisuisse een liedje als 'De Peren' had gezongen op een socialistische avond met onder het publiek vele vrouwen die streden voor emancipatie, kiesrecht en wereldvrede viel bepaald niet in goede aarde. In het socialistische dagblad *Het Volk* van 6 mei reageerde de socialiste, feministe en activiste Mathilde Wibaut - Berdenis van Berlekom (1862-1952) met gepaste verontwaardiging:

Het is niet tegen scherts dat ik opkom. Wie in deze dagen de menschen een oogenblik kan doen lachen al is het om de flauwste mop, bewijst ze een weldaad. Maar hier wordt de lachlust opgewekt omdat een vrouw door de mannen als gebruiksvoorwerp beschouwd, ten slotte blijft zitten – met „de gebakken peren van het heele regiment". Daarover lachen is óf onnoozel, óf iets ergers. Laat men mij nu niet toeroepen dat ik zwaar-op-de-hand ben. Wij vrouwen, kunnen over dit onderwerp op het oogenblik weinig verdragen, het is waar. Wat wij zien, dat vrouwen in oorlogstijd moeten ondergaan, doet de haren te berge rijzen en dat hangt samen met de opvatting omtrent de vrouw, die nog in 't algemeen leeft in de hoofden der mannen. Het is deze opvatting die in dit liederenggenre wordt gehuldigd. Laten wij op onze mooie feesten niet meer deze burgerlijke wanklanken doen hooren; laten de vrouwen waar zij kunnen altijd en overal hiertegen opkomen.

De ware socialist geloofde in gelijkheid tussen man en vrouw, dus het neerbuigende vrouwbeeld in 'De Peren' was een '*burgerlijke wanklank*' – en dan nog wel geuit door de grote Jean Louis Pisuisse, die was aangekondigd als een partijgenoot.

Een (anoniem) lid van het organiserend comité had desgevraagd Mathilde Wibauts klacht gereageerd:

De organisators onzer Mei-betooging hebben zich ook dit jaar weer de vraag gesteld hoe de avondmeetings zouden worden ingericht. Hierover waren wij het eens, dat het niet doenlijk was heel den avond te vullen met redevoeringen. Het socialistisch woord moest natuurlijk wel het middenpunt, de hoofdschotel van het programma zijn, maar daarnaast diende ook voor gepast kunstgenot gezorgd te worden, zooals dat nu eenmaal sinds jaren gebruik en zede is in onze beweging. Nu is van de vele zorgen die het gevolg zijn van het organiseeren van het Meifeest, het aanwijzen der kunstenaars die zullen meewerken niet de geringste. Dezen keer viel na lang delibereeren onze keuze op de twee eenige echte volkszangers die Nederland bezit, beide socialisten, wier kunstenaarschap boven iederen twijfel verheven is, op Pisuisse en Speenhoff. Het spreekt vanzelf, dat wij hen bij de samenstelling van hun program vrij hebben gelaten. Censuur is in onze kringen niet bepaald populair en artistieke censuur lijkt ons dubbel ongeoorloofd. Men moet den kunstenaar zijn vrijheid gunnen, in het vertrouwen op zijn goeden smaak en zijn inzicht. Is Pisuisse daarin tekort geschoten? Hij zelf moge die vraag beantwoorden, zoo bij daar lust in

heeft. Maar ik geloof, dat de inzendster geen recht heeft tot het verwijt aan de organiseerende besturen, dat in de laatste zinsnede van haar stukje ligt opgesloten.⁶

Dit lijkt een nogal laffe respons. De aantijging wordt doorgeschoven naar Pisuisse en de organisatie klopt zichzelf op de borst omdat het geen censuur oplegt, maar misschien had de organisatie er verstandig aan gedaan de optredende artiesten vooraf te informeren over het hoofdthema van de middagbetoging, waarin toch het vrouwelijke perspectief de boventoon had gevoerd. Wat nu rest is het weinig verheffende beeld van een organisatie die zelfgenoegzaam reflecteert op eigen functioneren, de verantwoordelijkheid afschuift op de artiest in kwestie en de vrouwelijke leden geschoffeerd achterlaat.

De discussie verkreeg nog weer een nieuwe dimensie door een reactie van een partijlid uit Leeuwarden:

In *Het Volk* van gisteravond maakt M. Wibaut bezwaar tegen het liedje van „Jopie met de peren” door Pisuisse ter Mei-bijeenkomst gezongen. Een Federatiebestuurder verontschuldigt zich dat hij geen censuur mag oefenen enz., maar verdedigt Pisuisse niet. Verkeerd, m.i., want Pisuisse en zijn kunst zijn beiden waard verdedigd te worden — evenals zijn liedje. Als iets — „gelukkig”! — veranderd is in onze bijeenkomsten, dan is het wel dat het „kunstavond” karakter er aan is ontnomen. Hoeveel vervelende „kunstavonden” zijn daar niet aan voorafgegaan — kunstavonden waar wij vergast werden op Fransche en Italiaansche opera-aria's door een vreeselijk hooge sopraan en een ontzettend diepe bas, die met elkaar, tot onze marteling, in hoogte en laagte wedijverden. Kunstavonden, waar innig en aangrijpend vioolspel slechts door enkelen genoten kon worden, daar de groote massa het onderscheid tusschen het „spel” en de kunst die daar gegeven werd nog niet verstond, en zich dus met een potje bier of kwast en een praatje de verveling van het lijf hield. Gelukkig zijn de organisatoren van onze bijeenkomsten tot het inzicht gekomen, dat op onze avonden, vonden in de beste beteekenis, volkskunst, moet worden gegeven. Kunst die de arbeiders grijpt, kunst die zij voelen als de hunne. En, alweer gelukkig, er zijn in ons land mannen gekomen die ons volk hun eigen kunst kunnen brengen. Die met hun liederen „oud als het volk zelf is”, tot de groote massa willen gaan. Moeten wij deze mannen afstooten — hen naar de bourgeoisie jagen? Tot de dames en heeren die het „interessante geval” behandklappen? Speenhoff en Pisuisse, ze behooren bij ons, zooals de minstrel uit vroeger tijdperk, de heldendaden van ridders en vorsten bezingende, op de kasteelen behoorden. Met onze liederzangers is ook de gezonde boert weer gekomen. Wij kunnen weer gezond en smakelijk lachen om den volkshumor in hun boertige liedjes. Een humor— en dus een lach — van beter soort dan waaraan wij gewend waren door de komiekelingen die de tingel-tangel-theaters en, godbetert — dikwijls onze bijeenkomsten onveilig maakten. Moeten wij dat niet toejuichen? Ook als wij eens een lied te hooren krijgen dat naar sommiger meening „op het kantje af” is? De oude Hollanders waren wel eens over het kantje heen — en die leefden nogal in den tijd van kwakers en

⁶ *Het Volk*, 6 mei 1915.

puriteinen. Laat ons toch niet aan kwakerij doen, maar verheugd zijn dat, óók in dezen tijd, om gezonden humor kon gelachen worden. Ook al wordt die humor ontleend aan een „meisje dat met gebakken peren blijft zitten“!

De volkskunst, zooals die tot uiting komt in de liedjes van Speenhoff en vertolkt wordt in de levenszangen van Pisuisse, die volkskunst, is reële kunst en de zangers nemen geen vijgenblaadje voor hun mond. En laten zij die daarnaar niet willen luisteren, watjes in hun ooren stoppen! Maar laten zij het niet zóó ver zoeken als zou door het zingen van liedjes als „Jopie met de peren“ het beeld van „de vrouw“ worden ontheiligd. De vrouw staat, evenals de man, temidden van de maatschappij, temidden van het volle leven. En ondervindt, evenals de man, „interessante gevallen“ — die door de „vertolkers van het levenslied“ niet verzwegen behoeven te worden. Juist zij die strijden voor volle gelijkberechtigtheid van de vrouw met den man mochten die porceleinen ideën ten opzichte van het „bezingen“ van de vrouw wel eens opzij zetten. Maar, hoe men daarover moge denken —men late Speenhoff en Pisuisse op eigen wijze en toon toch uitzingen — ten aanhoore vooral van onze arbeiders. De mededéeling dat ook Pisuisse partijgenoot is, was voor mij een verrassing, maar tegelijk een openbaring. Pisuisse heeft door het beoefenen van zijn kunst zijn plaats weten te vinden — temidden van ons. Daar hoort hij en daar moet hij blijven. Hartelijk welkom, Pisuisse! —en stoor je niet aan het puriteinsch afschuwgebaar van een enkele uit onze rijen!⁷

De ‘kwakers’ waarnaar de briefschrijver verwijst, waren de 17de eeuwse Nederlandse equivalent van de Engelse Quackers, aanhangers van een streng protestante sekte die zich baseerde op de uitspraken van Jezus en sterk pacifistisch van aard was. Een klein deel verwierp ook alle aardse genietingen en streefde een ascetisch bestaan na. Voor de briefschrijver stond dit gelijk aan de vreugdeloze benepenheid van christelijke partijen en die wilde hij uit de socialistische partij weren. (Dat de 1 meibetoging was geëindigd op het Kwakersplein was een ironisch toeval; het plein is vernoemd naar de ooit in de buurt gelegen Kwakerspoel, en of die naam iets met de Quackers heeft te maken is hoogst onzeker.)

Wat verder opvalt in zijn reactie is de afkeer van de hogere kunstvormen. Het socialisme is een volksbeweging en dient zich verre te houden van die dikdoenerij. Het volk wil volkskunst en Speenhoff en Pisuisse waren daar de meest gewaardeerde exponenten van. De volksverheffing en volksopvoeding waar sommigen in de SDAP zo op hamerden, waren volgens dit partijlid nergens voor nodig.

Hoeveel Dirk Witte van deze discussie heeft meegekregen, is onbekend. Eind 1915 kon hij dankzij de Landstormwet 1915 (waarbij nieuw opgeroepen eenheden werden ingezet om oudere te vervangen) de dienst verlaten en hervatte hij zijn vooroorlogse werkzaamheden bij de Zaanse houthandel William Pont. Ondertussen bleef hij zijn levensliedjes produceren, die Jean Louis Pisuisse door het hele land bleef uitvoeren. In 1917 scoorden zij hun grootste

⁷ Ingezonden brief, gedagtekend 7 mei, van H. Overst, *Het Volk*, 10 mei 1915.

succes met 'Mensch, durf te leven!', een lied dat Witte in latere edities opdroeg aan Pisuisse, 'die dit lied op onvergetelijke wijze vertolkte'.